

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет

Предмет: Увод у Свето Писмо Старог Завета

Семинарски рад на тему:

Преводи Светог Писма на словенски и савремени српски језик

Ментор:
Доц. др Ненад Божовић

Кандидат:
Радиша Голубовић (18/087)
Смер: богословско-катихетски

Београд, новембар 2018.

Увод – важност словенских и српских превода Св. Писма

Преводи Св. Писма настају као одговор да се један народ или шира етничка група укључи у токове хришћанске Цркве и постане једнак пријемник и носилац истина Св. Писма као они који им проповедају хришћанство. Потреба познавања Господа Исуса Христа и представљање вере у писаном уместо у усменом облику настаје у тренутку када се једна вера прихвата као саставни део нечијег идентитета. Према Р. Кубату преводи Библије играју следећу улогу: „Преводи Библије представљају први корак у процесу инкултуризације светописамске поруке у новој култури“.¹

Стари Словени су у том погледу издвајају као привилеговани: они са примањем хришћанства излазе из своје праисторије и племенског устројства, добијају писмо као одређени графички систем записивања речи и истовремено примају крштење и добијају право грађанства у тадашњом цивилизацијском кругу. Дакле, почетак културног освешћивања и примање Светог Писма код Словена се поклапа са почетком христијанизације, тј. доласком првих хришћанских мисионара. У том смислу је важно најпре упознати се са преводиоцима мисионарима, Св. браћом Кирилом и Методијем, а касније и са савременим српским преводима.

1. Св. браћа Кирило и Методије

Према оцени историчара управо је кратки период VII деценије IX века, када Св. браћа делују на словенским просторима, у историографији је означен као „деценија неслућено великих остварења“.² Византију су пратили многи војни успеси, административне реформе, развој високог школства,³ што су елементи које морамо узети у обзир када је реч о разумевању природе мисије Св. браће и који су допринели да се мисија успешно оствари.

¹ Р. Кубат, „Преводи Библије“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 337.

² Р. Радић, *Византијски оквири мисије Константина и Методија*, *Летопис Матице српске* V (2016), 695-696.

³ Р. Радић, *Византијски оквири мисије*, 697.

Света браћа су била пореклом из околине Солуна, те су они имали прилику да у младости чују и упознају се са словенским језиком, којим се говорило у околини Солуна.⁴ Неоспорно је да су познавали језик Словена⁵. Племенито порекло им је омогућило да се школују на тадашњем „универзитету“ у Цариграду који је водио чувени Лав Математичар.⁶ Такође, Св. браћа нису оскудевала у мисионарском искуству, које су стекли у претходним мисијама са Хазарима.⁷

Долазак Кирила и Методија у тадашњи словенски свет, као и њихов живот пре доласка, описују житија која су написали ученици Св. браће који су наставили дело ученика и рад на преводу.⁸

Непосредни повод за тај рад (превод на старословенски) био је захтев моравског кнеза Растислава упућена византијском цару Михаилу III (842-867) године 862. да пошаље учитеље и служитеље на „рођеном словенском им језику“.⁹ Историчари виде управо овај елемент као кључ успеха Св. браће, јер су они приступили Словенима њиховим језиком, који су они разумели, а не на латинском или грчком.¹⁰ Житија описују како је цар прихватио молбу моравског кнеза и послао Св. браћу у мисију, али и занимљив детаљ- Словени не познају писменост: „Мој дед и отац мој и многи други тражили су то („слова за свој(словенски) језик и нису нашли, како бих онда ја могао да их пронађем“.¹¹

2. Настанак превода

Најпре је било потребно да се створи писмо, које ће послужити као хијероглиф – ако смемо да се послужимо овом речју са њеним етимолошким значењем, а писмо је створено, јер Словени нису имали уређен систем знакова који би се могао употребити за превод на

⁴ В. Ћоровић, *Историја Срба*, Београд 2009, 88.

⁵ В. Ћоровић, *Историја Срба*, 88.

⁶ Р. Радић, *Византијски оквири мисије*, 698.

⁷ В. Ћоровић, *Историја Срба*, 88.

⁸ Преводи ових списа постоје на савременом српском језику. Види: *Ћирило и Методије: житија, службе, канони, похвале* (прр. Ђ. Трифуновић), Београд 1964.

⁹ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, у: Драган Милин -Сабрани списи (прр. Р. Поповић), Београд 2014, 96.

¹⁰ В. Ћоровић, *Историја Срба*, 87.

¹¹ *Житије Ћирилово*, у: (прр. Ђ. Трифуновић), *Ћирило и Методије: житија, службе, канони, похвале* (Ђ. Трифуновић), Београд 1964, 101.

старословенски. Дакле, превод је рађен на *глагољици*. Глагољица је настала по угледу на грчки курзив, а каснија варијанта овог писма ће бити ћирилица.¹²

Житије Константина Филозофа каже: „и ускоро јави му (Кирилу) се Бог , који увек послуша молитву слугу својих. И тада састави слова и поче писати јеванђелску беседу: У почетку беше Реч, и Реч беше у бога и Бог беше реч (Јн 1,1)“.¹³ Најважније богослужбене књиге су преведене на старословенски језик, како би се богослужење које опет обилује библијским материјалом одвијало на језику који су Словени разумели.¹⁴ У науци се расправља да ли је превод рађен са Лукијанове рецензије, која је оријентисана ка Антиохији, док су неки тврдили да је рађена са прворазредне александријске, Исихијеве рецензије.¹⁵ Проф. Зоран Ранковић наводи мишљење да превод не показује зависност од Лукијанове рецензије, а надаље сматра да су преводи старозаветних књига рађени са рецензија карактеристичних за касно византијски превод.¹⁶ Казивања Житија Светог Методија га нама представљају као личност која је заслужна за превођење старозаветних књига: „А од писаца одабере два попа, најбоља брзописца, и посади их да преведу што беже цело Свето Писмо, осим Макавеја, са грчког на словенски...те свету тајну жртву са свештенством узнесавши, прослави дан Светог Димитрија, јер је пре тога био само Псалтир и Јеванђеље и одабраним црквеним службама, заједно са Философом (тј. Константином) превео“.¹⁷

Опет, напред изложени историјски увод нам даје за право да позадину¹⁸ коју смо описали у уводу надоградимо и повежемо са чињеницом да су овај превод радили познаваоци текста оног предлошка који је био пред њима, али и познаваоци језика на који се преводило.¹⁹ Према Д. Милину, дијалекатске разлике између Словена биле су биле занемарљиве, што је омогућило релативну распрострањеност и разумљивост превода у словенским земљама.²⁰ Они су говорили језиком македонских Словена, језиком Словена

¹² Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 96.

¹³ Непознати писац, *Житије Ћирилово*, 101.

¹⁴ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 96.

¹⁵ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 96.

¹⁶ З. Ранковић, „Словенски преводи“, *Лексикон библијске егзегезе* (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 407.

¹⁷ Непознати писац, *Житије Методијево*, у: *Ћирило и Методије: житија, службе, канони, похвале* (прр. Ђорђе Трифуновић), Београд 1964, 169.

¹⁸ Види одељак 2.

¹⁹ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 96.

²⁰ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 96.

који су живели у околини Солуна, а који је старији брат Методије могао да упозна док је управљао једном словенском облашћу у Византији.²¹

Тројезичници, противници словенског језика као свештеног језика,²² супротстављали су се делу Свете браће. По казивањима Житија, опет су Света браћа „библијским умом“ решила проблем који је настао услед јереси „пилатника“ или тројезичника, одговоривши им на њихове примедбе библијским - старозаветним цитатима: „Хвалите Бога сви народи и прославите га сви људи (Пс 116). И све што дише нека хвали Господа (Пс 150) “, а на даље се користе и новозаветна места: „Матеј, пак вели: „Дана ми би свака власт на небу и на земљи. Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа учећи их да чу чувају све што сам вам заповедио; и ево ја сам са вама у све дане до свршетка света. Амин (Мт 28, 19).²³ Можемо закључити да су Света браћа, ван сваке сумње, били верзирани у Свето Писмо да су га познавали на начин који им је омогућио да га користе за поткрепљивање теолошког израза и праксе Цркве. Још можемо додати један лични коментар да Света браћа нису била тек „случајни пролазници“ у свету свештене Речи Божије, него су били активни учесници тог писаног Предања. То је чињеница коју морамо у виду, ако желимо да потпуније разумемо пун домет словенских превода.

3. Рукописни споменици старословенских превода

Споменици словенске рукописне традиције могу се поделити према више основа. То може бити писмо на коме су написани, те разликујемо глагољске рукописе или рукописе који су настали на млађем словенском писму- ћириличне рукописе. Та подела би, према Д. Милину,²⁴ изгледала овако:

- ❖ Глагољски рукописи: Кијевски мисал из 9. века; Бечки листићи из 10-11. века; Асеманијев или Ватикански јеванђелистар из 10-11. века; Зографско јеванђеље из 10. века које се налази у народној библиотеци у Санкт Петербургу; Маријанско јеванђеље из 10-11. века; Синајски псалтир из 11. века који се налази у манастиру Свете Катарине на Синају.

²¹ В. Ђоровић, *Историја Срба*, 89.

²² Више у Р. Радић, *Византијски оквири мисије Константина и Методија*, 698-701.

²³ Непознати писац, *Житије Ђурилово*, 107.

²⁴ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

- ❖ Тирилски: Савина књига из 11. века која се чува у Москви; Остромирово Јеванђеље (1056/57) из Новгорода које се чува данас у Санкт Петербургу. Млађи рукописи су чувено Мирослављево јеванђеље (прво Јеванђеље српске редакције старословенског – старосрпском са првим ауторским натписом Григорија Дијака) и Вуканово јеванђеље из 12. века.

Надаље, рукописи се могу поделити пре библијској грађи која је коришћена. Разликујемо Тако можемо говорити о Четворојеванђељу – садржи интегрални текст Јеванђеља, затим изборног Јеванђеља која прати читање према синаксару и о трећој врсти словенских јеванђеља – скраћени апракос.²⁵ Што се тиче апостола, такође, ту имамо случај да постоје апостоли са пуним текстом Дела апостолских и корпуса посланица апостола Павла и саборних посланица који се називају у литератури „апостоли пуног текста“, који су на крају садржавали синаксар – упутство за читање зачала током богослужбене године.²⁶

Други тип рукописне традиције апостола је тзв. „изборни апостол“ који садржи зачала која садрже текст апостола у поретку читања према богослужбеној години, прецизније речено, према поретку покретног дела богослужбене године.²⁷ Настанак пуног пракапостола се везује за делатност преспанских преводаца IX и X века.²⁸ Трећа врста апостола се назива „апостол са тумачењем“.²⁹ Постоје и Псалтири који се деле на своје редакције или према времену или према месту порекла одређене редакције. Стога имамо архаичну у коју спада најстарији сачувани псалтир на старословенском, а то је поменути *Синајски псалтир* из деветог века. Затим, ту је присутна руска редакција о којој се говори на основу руских рукописа, а пример за то може бити Синајско-бичковски псалтир из XI века.³⁰

У XIV веку се код Срба јављају три редакције превода Псалтир, а то су следеће редакције: атонска или светогорска коју препознајемо у *Михановичевом псалтиру*, тзв. четврта која налазимо у *Норовском псалтиру*. Трећи псалтир који наводимо је тзв., псалтир

²⁵ Детаљније о овоме види З. Ранковић, „Словенски преводи“, 407. О подели и значењу термина Четворојеванђеље, апракос итд. види С. Убипариповић, „Лекционари“, Лексикон библијске егзегезе (Р. Кубаг/Предраг Драгутиновић), 229-230.

²⁶ З. Ранковић, „Словенски преводи“, 407-408.

²⁷ З. Ранковић, „Словенски преводи“, 408.

²⁸ З. Ранковић, „Словенски преводи“, 408.

²⁹ З. Ранковић, „Словенски преводи“, 408.

³⁰ З. Ранковић, „Словенски преводи“, 408.

са последовањем“, који садржи делове из осталих богослужбених књига које су биле укључене у свакодневно богослужење: Службеника, Октоиха и Триода³¹.

Историјске токове нисмо описивали да бисмо избегли тему самог превода, него да бисмо је ставили оквир у коме се значај превода јасно одсликава. То је један широк цивилизацијски спектар који укључује словенска племена дајући им библијску основу. Колико год да се инсистирао на томе да су Словени били „убеђени пагани“ и након формалног примања хришћанства морамо приметити да су житија која су настала у време након покрштавања Словена и она која се везују за дела на старосрпском јесу примери прихватања Библије.³² Мотиви који се описују догађаји и владари јесу они који су створени по угледу на оне у Библију, што је омогућено баш овим преводом.³³ Библијски мотиви који су присутни показују на неки начин да су библијски текстови, управо кроз „посадашњење“, показивали да је однос Бога и човека у Св. Писму остао парадигмичан кроз векове. Увек се могло наићи на „кротког Давида“ или „мудрог Соломона“. Ово је тема о којој се говори у историји књижевности.

Иако је превод данас неупотребљив у измењеним језичким околностима, остаје идеја и замисао Св. браће о потреби да се вера упознаје и кроз библијске оквире на језику који је разумљив остаје максима за деловање и усмерење данашњих хришћана.

4. Прва штампана словенска Библија

Достигнућа штампе нису заобишла ни словенске земље које су у време непосредно после откривања и употребе штампарије да се изради штампана Библија. Међутим, први штампани споменици код словенских народа није била цела Библија, него су биле потребније богослужбене књиге.³⁴ Предисторија штампане Библије се везује за коректуру која се одвијала током средњег века. У средњем веку је такву рецензију вршио патријарх

³¹ З. Ранковић, „Словенски преводи“ 408.

³² Д. Крстић, „Житије“, Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 157-158.

³³ Д. Крстић, „Житије“, 158.

³⁴ О штампарству код Срба више види Ј. Миловић, *Црнојевића штампарија и старо српско штампарство*, Подгорица 1994.

Јефтимије³⁵. Са руских простора је познат као рецензент старог превода митрополит Кипријан (1378-1406)³⁶.

Да би се стигло до фазе штампања словенске Библије какву данас познајемо, било је најпре потребно да се обједини и сакупи Св. Писмо, пошто није постојао као јединствена књига, већ, као низ појединачних књига које нису преписиване заједно. Потребне и околности практичне природе су условиле да се појединачне књиге чувају и даље преносе засебно. Реч је о томе да би израда било каквог зборника са свим књигама *била једна велика књига*.³⁷ Потребан труд и рад да се створи прва комплетна Библија на неком од словенских језика је преузео на себе митрополит новгородски Генадије. Он је консултовавши монаха Венијамина, који је познавао словенски и латински језик и који са Вулгате преводи књиге које су недостајале.³⁸ Тако је настала прва словенска Библија 1499, а 1575. кнез Константин Константинович Острошки, из Украјине, почиње да штампа словенску Библију, а комплетира је 1881. године³⁹.

5. Преводи на савремени српски језик

Према мишљењу проф. Д. Милина дуго времена није постојала потреба да преводи старих словенских (тј. старосрпских) појаве, зато што је народ разумео оно што се читало⁴⁰. Међутим, постојала је тенденција да се народни језик окарактерише као исувише прост да би могао да буде носилац узвишених истина Светог Писма.⁴¹ Постоји пар штампаних издања Библије код Срба, од којих је најстарије Јеванђеље штампану у Рујанском манастиру 1537. године.⁴²

Први значајнији српски преводилац је Гаврило Стефановић Венцловић (1680-1749), који је у својим проповедима на народни језик превео скоро комплетну Библију.⁴³ Следећи

³⁵ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

³⁶ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

³⁷ З. Ранковић, „Словенски преводи“, 408.

³⁸ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

³⁹ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

⁴⁰ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

⁴¹ Д. Дојчиновић, „Савремени српски преводи“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 381.

⁴² Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, у: Р. Поповић (прр), *Драган Милин -Сабрани списи*, Београд, 2014, 99.

⁴³ Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, 99.

значајнији преводилац на српски језик је Платон Атанцковић, епископ бачки. У размаку од 1857-1867, објављује преводе свих старозаветних књига.⁴⁴

Вука Стефановића Карацића можемо поменути са његовим преводом на српски језик, штампаним 1847. године. Занимљива је проблематика која окружује његов превод у вези са спорном аутентичношћу његовог превода и спора са Атанасијем Стојковићем.⁴⁵ Са друге стране, увид да се Вук одлучио да преводи буквално Свето Писмо, отвара вековну проблематику превођења Светог Писма; да ли изабрати буквално превођење због неповредивости Св. Писма као речи Божије или превести по смислу, слободније него ли што је то библијски писац написао?⁴⁶

Најзначајнији и свакако најпознатији преводилац Старог Завета је Ђура Даничић, филолог по струци. Он је превео све књиге Старог Завета, али без дефтероканонских, са латинског превода јеврејске Библије коју је приредио Имануел Трелиус.⁴⁷ Одређене делове Старог Завет преводи и Иринеј (Иван) Тирић.⁴⁸ У Београду је изашао 1933. комплетан превод Светог Писма од Луја Бакотића са латинског језика, који је консултовао многе светске језике приликом свога рада.⁴⁹ Остаје поменути из тога периода двојицу новозаветника, Д. Стефановића и Емилијана Чарнића, који су обојица допринели изучавању Светог Писма новог Завета, а у том смислу Чарнићев превод који је наишао на позитивне оцене.⁵⁰

Према прегледу Д. Дојчиновића, у новијој пракси превођења, усред збрке коју стварају разни псеудо-научни и псеудо-савремени преводи, издваја радове двојице епископа наше Цркве: митрополита Амфилохија (Радовића) и епископа Атанасија (Јевтића), који су преводили поједине књиге Старог Завета са оригинала, понајвише књиге ширег канона.⁵¹

⁴⁴ Д. Милин, *Преводи на српски језик*, 99

⁴⁵ Д. Милин, *Преводи на српски језик*, 99

⁴⁶ А. Десницки, „Превод“, *Лексикон библијске егзегезе* (Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 335.

⁴⁷ Д. Милин, *Преводи на српски језик*, 99.

⁴⁸ Више о тим преводима у Д. Милин, *Преводи на српски језик*, 99.

⁴⁹ Д. Дојчиновић, „Савремени српски преводи“, 382.

⁵⁰ Д. Дојчиновић, „Савремени српски преводи“, 382.

⁵¹ Д. Дојчиновић, „Савремени српски преводи“, 382-383.

Закључак

Богата историја словенских превода и потоњих превода на српски језик показује без икакве сумње да је Библија била једина од књига која је била у жижи сталног интересовања нашег народа. Као таква, тема коју смо покушали да обрадимо заузима важно место у данашњем свету црквеног живота који се опоравља и расте. Осврти које правимо у прошлост су показатељи да црквени живот у будућности расте из дубоке старине, као плодно дрво испод кога наш народ ужива у хладу од историјских и разних других неприлика, налазећи сигурност и водиљу.

Извори:

- *Св. Писмо Новог и Старог Завета*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2010.
- *Житије Ђурилово*, у: (прр. Ђ. Трифуновић), *Ђурило и Методије: житија, службе, канони, похвале* (Ђ. Трифуновић), Београд 1964, 101.

Библиографија:

- Дојчиновић, Д. „Савремени српски преводи“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 381.
- Крстић, Д. „Житије“, Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 157-158.
- Кубат, Р. „Преводи Библије“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 337.
- Милин, Д. *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, Р. Поповић (прр), Драган Милин - Сабрани списи, Београд 2014.
- Миловић, Ј. *Црнојевића штампарија и старо српско штампарство*, Подгорица 1994.
- Наумов, А. *Преводи Библије на српски језик (XIX-XXI век)*, Братство: часопис Друштва „Свети Сава“, 2017/21, 205-210.
- Кубат, Р. „Преводи Библије“, у: Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 337.
- Радић, Р. *Византијски оквири мисије Константина и Методија*, Летопис Матице српске V (2016), 695-712.
- Наумов, А. *Преводи Библије на српски језик (XIX-XXI век)*, Братство: часопис Друштва „Свети Сава“, 2017/21, 205-210.
- Радовановић, еп. Тихон, *Историја превода Старог Завета*, Београд 1929.
- Ранковић, З. „Словенски преводи“, Лексикон библијске егзегезе (прр. Р. Кубат/Предраг Драгутиновић), 407.
- Ђоровић, В. *Историја Срба*, Београд 2009.